

***تشبیه:** کسی یا چیزی را به کسی یا چیزی دیگر مانند کنیم و به یک دلیل روشن، آن دو را همانند یکدیگر بشناسیم و ببینیم.

مثال:

بَلَم، آرام چون قویی سبک‌بال
به نرمی بر سرِ کارون همی‌رفت
فریدون تولّی

(بلم یعنی قایق)

در تصویر بیت بالا قایقِ باریک به قویی سبک‌بال تشبیه شده و دلیل این تشبیه در مصرع دوم است یعنی حرکت نرم و آرام بر روی کارون که نام رودی در خوزستان است.

***مراعات نظیر:** وقتی که در یک بیت یا یک قطعه ادبی کلماتی در کنار هم بیایند که از نظر معنایی در یک دایره مشترک قراردارند و معنای کلمات با هم متناسب است.

مثال:

بسی تیر و دی ماه و اردیبهشت
برآید که ما خاک باشیم و خشت
سعدی

کلمه‌های «تیر» و «دی» و «اردیبهشت» و «ماه» با هم مراعات نظیر ساخته‌اند.

***جان‌بخشی:** وقتی که رفتار و ویژگی‌های موجودی جان‌دار را به جسمی بی‌جان نسبت بدهیم یا رفتار انسانی را به دیگر موجودات.

مثال: صبحدم مرغِ چمن با گلِ نوحاسته گفت
ناز کم کن که در این باغ بسی چون تو شکفت
حافظ

اینکه مرغ چمن با گل نو حرف می‌زند و گل نواز می‌کند یعنی شاعر به پرنده و گل جان‌بخشیده است.

*** تضاد:** وقتی که دو مفهوم متضاد و متقابل در یک بیت یا یک قطعه ادبی به کار روند آرایه تضاد ساخته می‌شود.

مثال:

مثال عشق پیدایی و پنهان ندیدم همچو تو پیدا و پنهان

مولوی

*** تکرار:** انواع سه‌گانه دارد که دو نوع آن برای ما اهمیت دارد.

(۱) تکرار واج یا حرف که به آن واج‌آرایی می‌گویند.

مثال:

شب است و شاهد و شمع و شراب و شیرینی غنیمت است چنین شب که دوستان بینی

سعدی

(۲) تکرار واژه یا کلمه که در یک بیت یا قطعه ادبی شاعر یا نویسنده یک کلمه را معمولاً برای تاکید بر آن تکرار می‌کند. در برخی موارد مانند مثال زیر ممکن است بیشتر از یک کلمه تکرار شود.

مثال:

دلبر جانان من، برده دل و جان من برده دل و جان من، دلبر جانان من

مولوی

*** تلمیح:** وقتی که در یک بیت یا قطعه ادبی به یک آیه قرآن، یا حدیث، یا داستان معروف، یا شخصیت شناخته شده یا عبارتی مشهور اشاره شود، آرایه تلمیح شکل گرفته است. تلمیح یعنی با چشم اشاره کردن.

مثال:

همچو سهراب، مرا رستم غم گشت و سپس چاک زد سینه و اظهار پشیمانی کرد

عارف قزوینی

در بیت بالا، شاعر به داستان رستم و سهراب اشاره می‌کند؛ و به اینکه رستم، سهراب را کشت و بعد از آنکه فهمید پسر خود را به قتل رسانده نادم و پشیمان شد.

*** جناس:** کلماتی که به شکل‌های مختلف هم‌جنس و شبیه باشند در کنار هم آرایه جناس

می‌سازند. جناس دو نوع کلی دارد؛ کامل و ناقص.

(۱) جناس کامل وقتی است که دو کلمه دقیقاً شبیه هم باشند اما دو معنای متفاوت داشته باشند.

مثال:

بهرام که گور می‌گرفتی همه عمر دیدی که چگونه گور بهرام گرفت

گورخر

قبر

۲) جناس ناقص:

الف- فقط یک حرف متفاوت است؛ مثال: سیر / سار سیر/شیر سیر/سیب

ب- یک حرف بیشتر دارد؛ مثال: سیر / مسیر

ج- فقط یک حرکت متفاوت است؛ مثال: جَسْت / جُسْت

***اغراق:** وقتی که شاعر یا نویسنده در توصیف یک پدیده یا تماشای آن بزرگ‌نمایی می‌کند. گویی یک حس یا واقعه را چندین برابر نشان می‌دهد و از مرزهای عقل و منطق فراتر می‌رود و خیال‌انگیز می‌شود.

مثال:

گر برگِ گلِ سرخ کنی پیره‌نش را از نازکی آزار رساند بدنش را

سعدی

شاعر چنان در توصیف لطافت بدن معشوق خود اغراق می‌کند که می‌گوید حتی چوشیدن پیراهنی از جنس برگ گل چوست لطیف بدن او را آزار می‌دهد.